

Michael Löwy

Från Hegels ”Logik” till Finlands-stationen i Petrograd

En man som talar sådan smörja är inte farlig. (Stankevitj, socialist; april 1917)

Det är fantasier, en dåres fantasier! (Bogdanov, mensjevnik; april 1917)

Det är galna drömmar... (Plechanov, mensjevnik; april 1917)

I många år har Bakunins plats i den ryska revolutionen varit vakant; nu har den intagits av Lenin. (Goldenberg, före detta bolsjevnik; april 1917)

Den dagen (4 april) kunde kamrat Lenin inte hitta några uttalade sympatisörer, inte ens inom våra egna led. (Zaleskij, bolsjevnik; april 1917)

Vad gäller Lenins allmänna schema, menar vi att det är oacceptabelt genom att det utgår från antagandet att den borgerligt demokratiska revolutionen ändrar i och innefattar en omedelbar omvandling av denna revolution till en socialistisk revolution. (Kamenev i en ledare i *Pravda*, Bolsjevikpartiets tidning; 8 april 1917)

Så samstämmigt mottog de officiella företrädarna för den ryska marxismen de kätterska teser – *Aprilteserna* – som Lenin framlagt, först för den stora skara som samlats på Finlands-stationens gård i Petrograd, från taket på en pansarbil, och sedan, i gryningen, för de bolsjevikiska och mensjevnikiska sovjetdelegaterna. Suchanov (mensjevnik och senare sovjetfunktionär) vittnar i sina berömda memoarer om att Lenins centrala politiska paroll – all makt åt sovjeterna – ”ekade som en blixt från en klar himmel” och ”bedövade och förvirrade till och med de trognaste bland hans lärjungar.” Enligt Suchanov hade en ledande bolsjevnik till och med deklarerat ”att (Lenins) tal inte hade skärpt motsättningarna inom socialdemokratin utan tvärtom dämpat dem, därför att bolsjevikerna och mensjevnikerna bara kunde vara ense gentemot Lenins ståndpunkter!”¹ I Ledaren i *Pravda* den 8 april bekräftade vid den tiden intrycket av en samstämmig enighet gentemot Lenin; enligt Suchanov ”verkade det som om Bolsjevikpartiets marxistiska medlemmar stod starka och orubbliga, att hela partiet revolterade gentemot Lenin i försvaret av de elementära principerna för det förgångnas vetenskapliga socialism; ändå misstog vi oss!”²

Hur skall vi kunna förklara den oerhörda storm som Lenins ord piskade upp, och denna kör av allmänna fördömanden som hördes mot dem? Suchanovs enkla men avslöjande beskrivning ger oss svaret: Det var just vad Lenin hade gjort – han hade **brutit med** ”det förgångnas vetenskapliga socialism”, med ett särskilt sätt att förstå marxismens ”elementära principer”. Ett sätt som, i viss mån, var gemensamt för alla strömningar inom den marxistiska socialdemokratin i Ryssland. Den rådlöshet, förvirring, indignation eller hånfullhet med vilken *Aprilteserna* hade mottagits av både de mensjevnikiska och bolsjevnikiska ledarna är bara symptom på det radikala brott det leder till med Andra Internationalens tradition av ”ortodox marxism” (vi avser den ledande strömningens ”ortodoxa marxism” och inte den radikala vänsterns: Rosa Luxemburg med flera), en tradition för vilken materialism (mekanisk, deterministisk, evolutionär) kristalliserades i en rigid och paralyserande politisk slutledning: Ryssland är ett efterblivet, barbariskt, halvfeodalt land.

Det är inte moget för socialismen.

Den ryska revolutionen är en borgerlig revolution. Vilket skulle bevisas.

¹ Suchanov, *The Russian Revolution of 1917*, Stock, Paris 1965, kapitel 12, ss 139, 140, 142.

² *Ibid*, s 143.

Sällan har en teoretisk vändning varit rikare på historiska konsekvenser än den som inleddes av Lenin i hans tal på Finlandsstationen i Petrograd. Vilka var de **metodologiska källorna** för denna helomvändning? Vilken var den specifika skillnaden i metod jämfört med den historiska marxistiska ortodoxins rättesnören?

Här är Lenins eget svar, skrivet i polemik **riktad just mot Suchanov**, i januari 1923:

Alla kallar de sig marxister, men de uppfattar marxismen i högsta grad pedantiskt. Det avgörande i marxismen, nämligen dess revolutionära dialektik, har de inte alls begripit.³

Dess revolutionära dialektik: i ett nötskal är det just på denna punkt som Lenin bryter med Andra Internationals marxism och i viss mån med **sitt eget "förflutnas" filosofiska medvetenhet**. Med början i första världskrigets upptakt, närdes brytningen av återvändandet till den marxistiska dialektikens hegelianska källor, och ställdes på sin spets i den monumentala, "tokiga", "galna" utmaningen på natten den 3 april 1917.

1. "Gammalbolsjevism" eller "det förgångnas marxism": Lenin före 1914

En av de viktigaste källorna till Lenins politiska tänkande före 1914 hade varit Karl Marx *Den heliga familjen*⁴ (1844), vilken han hade läst och sammanfattat i en anteckningsbok 1895. Han hade varit särskilt intresserad av kapitlet med titeln "Kritiskt slag mot den franska materialismen"⁵, vilket han beskrev som "ett av de mest värdefulla i boken".⁶ Detta kapitel utgör den enda skrift av Marx i vilken han på ett okritiskt sätt "hakar sig fast" vid 1700-talets franska materialism, vilken han presenterar som kommunismens "logiska hörnsten". Citaten hämtade från detta kapitel ur *Den heliga familjen* utgör en av dessa förlegade doktriner som möjliggör identifieringen av en "metafysisk" materialism i en marxistisk strömning.

Å andra sidan är det ett klart och välkänt faktum att Lenin vid den tiden var mycket influerad av Plechanovs **politiska åskådning**. Samtidigt som Lenin var mer politiskt flexibel och radikal än sin läromästare, som efter brytningen 1903 blev mensjevismens ledande teoretiker, accepterade Lenin vissa grundläggande ideologiska antaganden i Plechanovs "fördialektiska" marxism och hans strategiska slutsats: den ryska revolutionens **borgerliga** karaktär. Med denna "allmänna grund" är det svårt att förstå hur det hade varit möjligt för Lenin, trots hans hårda och oförsonliga kritik av mensjevikernas "svansande" efter det liberala borgerskapet, att acceptera – från 1905 till 1910 – flera försök att återförena de två fraktionerna inom den ryska socialdemokratien. Dessutom var det då han politiskt **närmade sig** Plechanov som mest (mot likvidationismen 1908-09) som han skrev *Materialism och empiriokriticism*, ett verk i vilket inflytandet från "den ryska marxismens fader" kan ses och läsas.

Vad som är anmärkningsvärt och utmärkande för Lenin före 1914 är att den marxistiska auktoritet han ofta refererade till i sin polemik mot Plechanov var ingen mindre än... Karl Kautsky. Han finner till exempel i en artikel av Kautsky om den ryska revolutionen (1906) "ett slag riktat direkt mot Plechanov" och på ett annat ställe understryker han entusiastiskt att Kautskys och bolsjevikernas analys sammanfaller:

En borgerlig revolution som genomförs av proletariatet och bönderna trots borgarklassens vacklan – denna grundläggande princip i bolsjevikernas taktik – bekräftas helt och fullt av Kautsky.⁷

³ Lenin [Om vår revolution](#) (med anledning av N Suchanovs anteckningar). *Valda verk i 10 band*, bd 10 s. 542.

⁴ Marx & Engels, *Collected Works*, vol 4, Progress Publishers, Moskva, 1975.

⁵ Ibid, s 124.

⁶ Lenin, *Philosophical Notebooks*, *Collected Works*, vol 38, s 41.

⁷ Preface to the Russian Translation of K. Kautsky's Pamphlet: "The Driving Forces and Prospects of the Russian Revolution", *Collected Works*, vol 11. Svensk övers.: [Förord till den ryska översättningen av Kautskys "Den ryska revolutionens drivkrafter och dess framtidsutsikter"](#)

En noggrann analys av Lenins viktigaste politiska skrift från denna period, *Socialdemokraternas två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*⁸ (1905), avslöjar med oerhörd klarhet **spänningen** i Lenins tänkande mellan hans rika, revolutionära realism och de begränsningar som påtvingats honom av den "ortodoxa" marxismens tvångströja. Å ena sidan finner vi i skriften en upplysande och ingående analys av den ryska borgarklassens oförmåga att framgångsrikt leda en demokratisk revolution, vilken bara kan genomföras av en allians mellan arbetare och bönder som utövar sin revolutionära diktatur; han talar till och med om arbetarklassens **ledande** roll i denna allians och tycks, ibland, ha klart för sig idén om en oavbruten övergång till socialismen: denna diktatur "kommer inte att kunna rubba kapitalismens grundvalar (utan en hel rad mellanliggande stadier i den revolutionära utvecklingen)."⁹ Med denna lilla parentes öppnar Lenin fönstret på glänt mot den socialistiska revolutionens okända land, bara för att genast stänga det och återvända till det slutna område som kringgärdas av ortodoxins begränsningar. Dessa begränsningar finner vi i otaliga varianter i *Två taktiska linjer*, där Lenin återigen kategoriskt bekräftar den ryska revolutionens borgerliga karaktär, och betonar "att det är en *reaktionär* tanke att söka arbetarklassens räddning i någonting annat än i kapitalismens fortsatta utveckling".¹⁰

Det främsta argumentet han påvisar för att utveckla sin tes är den "fördialektiska" marxismens "klassiska" tema: Ryssland är inte moget för en socialistisk revolution:

Rysslands ekonomiska utvecklingsnivå (en objektiv betingelse) och nivån på de breda proletära massornas medvetandet och organisation (en subjektiv betingelse, som är upplösligt förbunden med den objektiva) omöjliggör arbetarklassens omedelbara fullständiga frigörelse. Endast hel okunniga personer kan ignorera den pågående demokratiska omvälvningens borgerliga karaktär.¹¹

Det objektiva bestämmer det subjektiva; ekonomin är förutsättningen för medvetandet; i dessa två meningar ligger Moses och de Tio budorden i Andra Internationalens materialistiska evangelium, vilket väge tyngre än Lenins rika, politiska intuition.

Den formel som var bolsjevismens kärna före kriget – "Gammalbolsjevismen" – avspeglar inom sig själv alla tvetydigheter i den första leninismen: "arbetarnas och böndernas revolutionära diktatur". Lenins grundläggande revolutionära nyskapelse (som radikalt särskiljer den från den mensjevikiska strategin) uttrycks i den flexibla och realistiska formeln: **arbetarnas och böndernas makt**, en formel av "algebraisk" karaktär (enligt Trotskij) där varje klass' specifika betydelse inte på förhand är avgjord. Å andra sidan, den uppenbart paradoxala termen "**demokratisk diktatur**", är ortodoxins slagord, den synliga närvaron av de begränsningar som satts av den "förgångna" marxismen: revolutionen är bara demokratisk, det vill säga borgerlig, en utgångspunkt som, som Lenin skrev i en avslöjande passage, "nödvändigtvis härstammar från hela den marxistiska filosofin", det vill säga marxistisk filosofi som den uppfattades av Kautsky, Plechanov och andra ideologer inom, som det vid den tiden samstämmigt kallades, den "revolutionära socialdemokratin".¹²

⁸ Lenin, [Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen](#), *Valda Verk i 10 band*, bd 3, ss 34-156. Sidhänvisningar i efterföljande noter gäller detta.

⁹ Ibid, s 73

¹⁰ Ibid, s 66 f, även s 64-65: "Marxister är absolut övertygade om den ryska revolutionens borgerliga karaktär. Vad innebär detta? Det innebär att de demokratiska omdaningarna av det politiska systemet, och de sociala och ekonomiska omdaningarna som blivit nödvändiga för Ryssland, i och för sig inte alls betyder att kapitalismen undergrävs, att bourgeoisins herravälde undergrävs; utan att de tvärtom för första gången verkligen kommer att röja väg för en bred och snabb, europeisk och inte asiatisk, utveckling av kapitalismen, att de för första gången kommer att möjliggöra bourgeoisins herravälde som klass."

¹¹ Ibid, s 45.

¹² Det enda (eller nästan det enda) undantaget från denna järnlag var Trotskij, som i [Resultat och framtidsutsikter](#) (1906) var den förste att gå utöver dogmen om den framtida ryska revolutionens borgerligt-demokratiska karaktär; han var emellertid politiskt neutraliserad genom sin försonliga inställning i organisationsfrågan.

Ett annat tema i *Två taktiska linjer...* som vittnar om det metodologiska hinder som skapats av marxismens **analytiska** natur är det outtalade och formella avvisandet av Pariskommunen som förebild för den ryska revolutionen. Enligt Lenin misslyckades Kommunen på grund av att den ”inte förmådde skilja den demokratiska och den socialistiska omvälvningens element från varandra”, på grund av att den ”förväxlade uppgiften att kämpa för republiken med uppgiften att kämpa för socialismen... Kort sagt ... den var en sådan regering, som vår regering (den framtida provisoriska revolutionära regeringen ML) *inte får bli*”.¹³ Vi kommer senare se att detta är just en av de skärningslinjer där Lenin i april 1917 kommer att genomföra en hjärtskärande revidering av ”Gammalbolsjevismen”.

II. ”Brottet” 1914

”Det är en förfalskning från den tyska försvarsstaben”, sade Lenin när de visade honom ett exemplar av *Vorwärts* (*Framåt*, den tyska socialdemokratins tidning) med nyheten om de tyska socialdemokraternas röster för krigskrediter den 4 augusti 1914. Denna berömda historia (liksom hans styvnackade vägran att tro på att Plechanov hade stött det ”nationella försvaret” av Tsarryssland) illustrerar på en och samma gång de illusioner Lenin hade om den ”marxistiska” socialdemokratin, hans förvåning när han konfronterades med den Andra Internationalens misslyckanden, och den avgrund som öppnade sig mellan honom själv och de ”före detta ortodoxa” som hade blivit socialpatrioter.

Katastrofen den 4 augusti var för Lenin ett slående bevis på att det var ”något ruttet i staten Danmark”¹⁴ inom den officiella ”ortodoxa” marxismen. Denna ortodoxis politiska bankrutt ledde honom därför till en djupgående revidering av de filosofiska ramar som bestämde Kautskys och Plechanovs marxism.

Andra Internationalens misslyckanden under krigets första dagar, sporrade Lenin att fundera över de teoretiska grunderna till ett så stort förräderi.¹⁵

Det kommer en dag att vara nödvändigt att spåra upp den exakta väg som ledde Lenin från traumat i augusti 1914 till Hegels Logik en knapp månad senare. Var det helt enkelt önskan om att återvända till det marxistiska tänkandets källa? Eller var det en klar intuition om att den metodologiska akilleshälen för Andra Internationalens marxism var en oförståelse av dialektiken?

Oavsett orsaken råder det inget tvivel om att hans vision av den marxistiska dialektiken förändrades på ett genomgripande sätt. Beviset på detta är just skriften *Filosofiska anteckningsböcker*, samt det brev han avsånde den 4 januari 1915, kort efter att ha läst färdigt *Logikens vetenskap* (17 december 1914), till redaktionssekreteraren för Granatförlaget för att fråga om ”det fortfarande fanns tid att göra några ändringar (i hans *Karl Marx*¹⁶) i avsnittet om dialektiken”.¹⁷ Och det var absolut inte med en ”övergående entusiasm” som han sju år senare i en av sina sista skrifter, *Om den stridbara marxismens betydelse* (1922), uppmanade ”redaktörerna och medarbetarna i partiets teoretiska tidskrift” (Under marxismens baner) att ”utgöra ett sorts Sällskap av materialistiska vänner till den hegelianska dialektiken”. Han understryker behovet av ”systematiskt studium av Hegels dialektik ur materialistisk synvinkel”, och föreslår till och med att ”i tidskriften trycka utdrag ur Hegels viktigaste verk,

¹³ Lenin, op cit, s 98.

¹⁴ Ett Shakespearecitat ur Hamlet

¹⁵ Roger Garaudy, *Lénine*, P. U. F., Paris 1969, s 39.

¹⁶ Lenin, [Karl Marx](#). *Valda Verk i 10 band*, vol 5, s 227ff

¹⁷ *Ibid*, s 235.

tolka dem materialistiskt, kommentera dem med exempel på den marxiska tillämpningen av dialektiken”.¹⁸

Vilka var tendenserna (eller åtminstone, ansatserna) i Andra Internationalens marxism som gav den dess fördialektiska karaktär?

1. För det första tendensen att suddas ut distinktionen mellan Marx dialektiska materialism och Helvetius', Feuerbachs med fleras "uråldriga", "vulgära", "metafysiska" materialism. Plechanov, till exempel, kunde skriva följande förbluffande raden

I Marx *Teser om Feuerbach*...¹⁹ vederläggs ingen av de grundläggande idéerna i Feuerbachs filosofi; de förbättras snarare... Marx och Engels materialistiska åskådning har utarbetats i den riktning som anges av den inre logiken i Feuerbachs filosofi.

Dessutom kritiserade Plechanov Feuerbach och 1700-talets franska materialister för att också ha... **idealiserat** en historieuppfattning.²⁰

2. Den tendens som följer av den första: att reducera den historiska materialismen till mekanisk ekonomisk determinism i vilken det "objektiva" alltid är orsaken till det "subjektiva". Exempelvis insisterar Kautsky outröttligt på uppfattningen om att "arbetarklassens herravälde och den sociala revolutionen inte kan äga rum innan de nödvändiga förutsättningarna, såväl ekonomiska som psykologiska, för det socialistiska samhället är helt uppfyllda." Vilka är dessa "psykologiska förutsättningar"? Enligt Kautsky, "intelligens, disciplin och en organisatorisk talang". Hur skall dessa förutsättningar skapas? "Det är kapitalismens historiska uppgift" att skapa dem. Historiens sensmoral:

Det är bara där det kapitalistiska produktionssystemet har uppnått en hög utvecklingsgrad som de ekonomiska förutsättningarna möjliggör omvandlingen, genom folkets makt, av kapitalistiskt ägande av produktionsmedlen till samhälleligt ägande.²¹

3. Försöket att reducera dialektiken till en darwinistisk evolution, där de olika stadierna i mänsklighetens historia (slaveri, feodalism, kapitalism, socialism) sker i en strikt ordningsföljd som förutbestäms av "historiens lagar". Kautsky, till exempel, definierar marxismen som "det vetenskapliga studiet av den sociala organismens utveckling".²² Kautsky hade i själva verket varit darwinist innan han blev marxist, och det är inte utan orsak som hans lärjunge Brill definierade hans metod som "bio-historisk-materialism..."

4. En abstrakt och naturalistisk uppfattning om "historiens lagar", vilken illustrerades på ett slående sätt av det fantastiska uttalande som Plechanov gjorde då han hörde nyheterna om Oktoberrevolutionen: "Men det är en förbrytelse mot alla historiens lagar!"

5. En tendens att återfalla till den **analytiska** metoden, att bara förstå "distinkta och separata" objekt, där skillnaderna oåterkalleligen ligger fast: Ryssland – Tyskland; borgerlig revolution – socialistisk revolution; parti – massor; minimiprogram – maximiprogram, etc. Det är helt klart att Kautsky och Plechanov noggrant hade läst och studerat Hegel; men de hade inte, så att säga, upptagit och "smält" honom i deras föregående system av evolutionism och historisk determinism.

¹⁸ Lenin, [Om den stridbara materialismens betydelse](#). *Valda verk i 10 band*, bd 10, ss 427-35 (). Det är mycket aktuellt i dag när försök återigen görs att avskrika gamle Hegels inflytande över Lenin

¹⁹ [Teser om Feuerbach](#), som finns i Marx & Engels Skrifter i urval, *Filosofiska skrifter*. Bo Cavefors Bokförlag, DDR 1977.

²⁰ Plechanov, *Fundamental Problems of Marxism*. Martin, Lawrence, ss 21-22. "Marx teori om kunskapen kan direkt härledas från Feuerbachs. Om ni vill, kan vi till och med säga att den, uppriktigt talat, är Feuerbachs teori... som givits en mer djupgående betydelse i allmänhet av Marx."

²¹ Kautsky, *The Social Revolution*. [sv. övers. [Den sociala revolutionen](#)]

²² *The Agrarian Question*. Plechanov å andra sidan hade, åtminstone i princip, kritiserat den vulgära evolutionismen och grundat sig på Hegels "Science of Logic", jämför, op. cit, s 27.

I hur hög grad utgjorde Lenins anteckningar om Hegels Logik en utmaning mot den fördialektiska marxismen?

1. Först och främst vidhåller Lenin den avgrund som skiljer ”dåraktig”, det vill säga ”metafysisk, outvecklad, död, grov”, materialism från marxistisk materialism, vilken tvärtom ligger närmare den ”intelligenta”, det vill säga dialektiska, idealismen. Följaktligen kritiserar han Plechanov hårt för att inte ha skrivit någonting om Hegels storartade *Logik*, ”det innebär framför allt om dialektiken som filosofisk kunskap”, och för att ha ”kritiserat Kant ur en vulgärmaterialistisk utgångspunkt och inte på Hegels sätt.”²³

2. Han uppnår för egen del en dialektisk förståelse av kausalitet (orsak och verkan):

Orsak och verkan är, **alltså**, endast delar av ett universellt ömsesidigt beroende, av (universell) förening, av ömsesidig förening av händelser...

Samtidigt godtar han den dialektiska process genom vilken Hegel upplöser ”motsättningen mellan reellt och abstrakt” i det subjektiva och det objektiva och bryter ner deras ensidighet.²⁴

3. Han understryker den avgörande skillnaden mellan den vulgärt evolutionistiska uppfattningen och den dialektiska uppfattningen om utvecklingen:

Den första, /utveckling som ökning och minskning, som upprepning/ är livlös, blek och torftig; den andra /utveckling som motsatsernas enhet/ ger ensam nyckeln till ”sprången”, till ”brotten i kontinuitet”, till ”omvandlingen till det motsatta”, till nedbrytandet av det gamla och framväxten av det nya.²⁵

4. Tillsammans med Hegel kämpar han ”mot att göra begreppet lag absolut, mot att förenkla det, mot att det görs till en fetisch” (och tillägger: ”märk väl för modern fysik!!!”). Han skriver på samma sätt att ”lagar, alla lagar är trångsynta, ofullständiga, approximativa”.²⁶

5. Han ser i totalitetskategorin, i rörelsen hos helheten av verklighetens delar, den dialektiska kunskapens innersta väsen.²⁷ Vi kan se hur Lenin omedelbart tog denna metodologiska princip i bruk i den pamflett han skrev vid den tiden, *Andra Internationalsens sammanbrott*. Han utsätter försvararna av ”det nationella försvaret” för en allvarlig kritik – dessa försöker förneka första världskrigets imperialistiska natur med hänvisning till ”det nationella momentet” i serbernas krig mot Österrike – genom att understryka att Marx’ dialektik ”förbjuder just en isolerad, dvs ensidig och monstruöst förvanskad behandling av ett ämne”.²⁸ Detta är av avgörande betydelse eftersom, som Lukács säger, den dialektiska kategorin ”helheten” omvandlar den revolutionära principen till vetenskap.

Isoleringen, fastlåsheten, separationen och den abstrakta motsättningen mellan olika delar av verkligheten upplöses delvis genom kategorin helheten, delvis av Lenins uttalande om att ”dialektiken är den teori som visar... varför människan inte ska förstå motsatser som döda och förstenade, utan som levande, betingade, rörliga, genomträngande varandra”.²⁹

Det som uppenbart intresserar oss här är mindre studien av det filosofiska innehållet i *Anteckningsböckerna* ”i sig själva” än deras **politiska konsekvenser**. Det är inte svårt att hitta den röda tråd som leder från de metodologiska förutsättningarna för *Anteckningsböckerna* till Lenins teser 1917; från kategorin helheten till teorin om den svagaste länken i den imperialistiska kedjan; från genomträngandet av motsatserna till omvandlingen av den

²³ Lenin, *Philosophic Notebooks*, ss 179, 276, 277.

²⁴ Ibid, ss 159, 187, 260.

²⁵ Ibid, s 360.

²⁶ Ibid, s 151.

²⁷ Ibid, ss 157-8. Jämför också ss 171, 196, 218.

²⁸ Lenin, [Andra internationalsens sammanbrott](#). *Valda verk i 10 band*, bd 5, s 326.

²⁹ Lenin, [Karl Marx](#). A.a.

demokratiska revolutionen till den socialistiska revolutionen; från det dialektiska begreppet kausalitet till vägran att definiera den ryska revolutionens natur enbart genom Rysslands ”ekonomiskt efterblivna bas”; från kritiken av den vulgära evolutionismen till ”brottet i kontinuitet” 1917: och så vidare... Men det viktigaste är helt enkelt att den kritiska läsningen, den materialistiska läsningen, av Hegel hade **befriad** Lenin från Andra Internationals förment ortodoxa marxism, från de **teoretiska begränsningar** den utsatte hans tänkande för. Studiet av Hegels logik hjälpte Lenin att röja den teoretiska väg som ledde fram till Finlandsstationen i Petrograd. I mars-april 1917 kunde Lenin, befriad från det hinder som utgjordes av den fördialektiska marxismen, **under händelsernas tryck**, kunde göra upp med den **politiska slutsatsen**: den abstrakta och rigida principen enligt vilken ”den ryska revolutionen bara kunde vara borgerlig – att Ryssland inte var ekonomiskt moget för en socialistisk revolution”. När han väl gått över floden Rubicon, gjorde han sitt bästa för att närma sig problemet från en praktisk, konkret och realistisk utgångspunkt: vilka är de åtgärder, som **i verkligheten** utgör övergången till socialismen, som kan göras acceptabla för majoriteten av folket, det vill säga massan av arbetarna och **bönderna**?

III. Aprilteserna 1917

Sanningen är att *Aprilteserna* tillkom i mars, mer exakt mellan den 11 och 26 mars, det vill säga mellan det tredje och femte *Brevet från fjärran*. En noggrann analys av dessa två dokument (vilka för övrigt inte publicerades 1917), gör det möjligt att begripa själva rörelsen i Lenins tänkande. På den viktigaste frågan – kan den ryska revolutionen vidta åtgärder som leder fram till en övergång till socialismen – svarar Lenin på två sätt: i det första (Brev 3) ifrågasätter han det traditionella svaret; i det andra (Brev 5) ger han ett nytt svar.

Brev 3 innehåller i sig självt två på varandra följande delar som står i en olöslig motsättning till varandra. Lenin beskriver vissa konkreta åtgärder för kontroll över produktion och distribution som han anser vara oundgängliga för att revolutionen skall kunna ta ett steg framåt. Han understryker först att dessa åtgärder **ännu inte innebär** socialism, eller proletariats diktatur, de går inte utöver gränsen för ”arbetarklassens och böndernas revolutionära demokratiska diktatur”. Men han lägger omedelbart till följande paradoxala korta stycke som tydligt bär tvivel om vad han just sagt, det vill säga ett klart ifrågasättande av de ”klassiska” teserna:

Nu gäller det inte hur de skall klassificeras teoretiskt. Det skulle vara ett mycket stort fel, om vi började lägga revolutionens komplicerade och angelägna praktiska uppgifter, som utvecklar sig så snabbt, i en snävt uppfattad ”teori” prokrustesbädd³⁰ ...³¹

Femton dagar senare, i det femte brevet, har avgrunden överskridits, det politiska brottet fulländats:

i sin helhet och i sin utveckling kommer dessa åtgärder {kontroll över produktion och distribution etc} att bli en *övergång till socialism*, som i Ryssland inte kan genomföras direkt, med en gång, utan övergångsåtgärder men som är genomförbar och akut nödvändig som resultat av sådana övergångsåtgärder.³²

Lenin vägrar inte längre att göra en ”teoretisk klassificering” av dessa åtgärder och definierar dem, inte som ”demokratiska”, utan som en *övergång* till socialismen.

Under tiden förblev bolsjevikerna i Petrograd det gamla schemat trogna (de försökte att lägga den ryska revolutionen, denna ohanterliga, oerövrade och frigjorda jungfru, i den förstenade

³⁰ Enligt den grekiska mytologin var Prokrustes ett av de väsen som kungasonen Theseus dödade. Prokrustes lade sina offer i sin säng och stympade dem eller tånjde ut dem, allteftersom de var för korta eller för långa.

³¹ Lenin, [Brev från fjärran \(3:a brevet\)](#). *Valda verk i 10 band*, bd 6, s 278.

³² [Brev från fjärran \(5:e brevet\)](#). *Ibid*, s 289.

teorins prokrustresbädd...) och satt tätt ihop under försiktig tystnad. *Pravda* gav den 15 mars till och med villkorligt stöd åt den Provisoriska (kadett!) regeringen ”i den utsträckning som den bekämpar reaktionen och kontrarevolutionen”; enligt bolsjevikledaren Sjljapnikovs öppenhjärtligena uttalande i mars 1917, ”höll vi med mensjevikerna om att vi genomgick en period där de feodala förhållandena bröts sönder, och att i deras plats alla sorters ‘friheter’ som utmärkte borgerliga styren skulle växa fram”.³³

Det är då lätt att förstå deras förvåning när de första orden Lenin riktade till samlingen av arbetare, soldater och matrosar, var en uppmaning att **kämpa för den socialistiska revolutionen**.³⁴

På kvällen den 3 april och nästa dag, avslöjade han *Apriltserna*, som enligt bolsjevikerna Zaleskij, medlem av Petrogradkommittén, orsakade samma **verkan som en exploderande bomb**. Den 8 april **avvisade** samma Petrogradkommitté dessutom **Lenins teser med 13 röster mot 2, och en nedlagd**.³⁵ Och det måste sägas att *Apriltserna* i viss utsträckning var en reträtt från de slutsatser som redan dragits i det femte *Brev från fjärran*; de talar inte direkt om *övergången* till socialismen. Det verkar som om Lenin, inför förvåningen och förvirringen bland sina kamrater, tvingades att moderera sina ord något. *Apriltserna* nämner faktiskt *övergången* från revolutionens första etapp till dess andra ”som måste lägga makten i händerna på proletariatet och de fattigaste bondeskikten”, men det står inte nödvändigtvis i motsättning till gammalbolsjevismens traditionella formel (förutom nämnandet av ”de fattigaste bondeskikten” i stället för bönderna i sin helhet, vilket klart är anmärkningsvärt) eftersom innehållet i de uppgifter denna makt (bara demokratisk eller redan socialistisk?) står inför inte är definierade. Lenin understryker till och med att ”Det är inte vår *omedelbara* uppgift att ”införa” socialism utan endast att ofördröjligen ställa den samhällsproduktions och produkternas fördelning under *kontroll* av arbetardeputerades sovjet”.³⁶ Det enda tema som åtminstone underförstått innebär en revidering av den tidigare bolsjevikiska uppfattningen är Kommunstaten som förebild för sovjetrepubliken, och det av två skäl:

a) Traditionellt har Kommunen i marxistisk litteratur definierats som det första försöket till **proletariatets diktatur**;

b) Lenin hade karaktäriserat Kommunen som en arbetarregering som eftersträvat att **samtidigt** genomföra en **demokratisk och en socialistisk revolution**. Det var därför som Lenin, fången i den ”förgångna marxismen”, hade kritiserat den 1905. Av samma skäl tog Lenin, den revolutionära dialektikern, den som sin förebild 1917. Historikern E. H. Carr har därför rätt när han betonar att Lenins första artiklar efter hans ankomst till Petrograd

³³ Trotskij, [Ryska revolutionens historia del 1](#), kapitel 15.

³⁴ Se, ”Memoirs of Lenin, av F. Somilov, i *Lenin tel qu'il fut*. Ed. Livre Etranger, Moskva 1958, s 673. Se även de stenograferade anteckningarna från Lenins tal av bolsjevikerna Bontj-Brujevitj vid järnvägsstationen: ”Ni måste kämpa för den socialistiska revolutionen, kämpa till slutet, till proletariatets fullständiga seger. Leve den socialistiska revolutionen!” i G. Golikov, *La Revolution d'Octobre*. Ed du Progres, Moskva, 1966.

³⁵ Trotskij, op. cit., vol 1, kapitel 14. Jämför E. H. Carr, *Ryska revolutionen*, del 1, Cavefors, Stockholm 1970, sidan 93: ”Ingen hade ännu motsatt sig åsikten att den ryska revolutionen inte var och inte kunde bli något annat än en borgerlig revolution. Detta var den solida och godtagna doktrinära ram som politiken måste infattas i. Ändå var det svårt att inom denna ram finna något tvingande skäl att kasta den provisoriska regeringen, som utan tvivel var borgerlig, från makten, eller att kräva att makten överfördes till sovjeterna som väsentligen var proletära, eller – minst av allt – förkasta kravet på en ”demokratisk” fred och predika inbördeskrig och nationellt nederlag. Cirkeln kunde inte göras kvadratisk. Man lämnade åt Lenin att inför sina förvånade lärjungars ögon krossa ramen.” Jämför också bolsjevikerna Olminskijs vittnesmål, citerad av Trotskij, op. cit., s 335: ”Den kommande revolutionen skulle bara vara en borgerlig revolution... Det var en obligatorisk förutsättning för varje partimedlem, partiets officiella åsikt, dess fortsatta och oföränderliga paroll fram till februarirevolutionen 1917, och till och med en tid efteråt.”

³⁶ Lenin, [Om proletariatets uppgifter i den nuvarande revolutionen](#). *Valda Verk i 10 band*, bd 6, s 311-312

”innefattade övergången till socialismen, även om de gjorde uppehåll kort före de uttryckligen proklamerade den”.³⁷ Förklaringen kom under april månad allt eftersom Lenin vann medlemmarna inom bolsjevikpartiet för sin politiska linje. De vann främst kring två frågor: revideringen av ”gammalbolsjevismen” och perspektivet på övergången till socialismen. Den viktigaste texten inom denna fråga är en relativt okänd, kort pamflett *Brev om taktiken*, som ställdes samman mellan den 8 och 13 april, troligen under trycket från den ledare i Pravda som riktades mot Lenin den 8 april. Här finner vi nyckelmeningen som sammanfattar den historiska vändning Lenin gjorde och hans definitiva, uttryckliga och radikala brott med det som blivit ”förlegat” i den ”förgångna bolsjevismen”:

Den som *nu* endast talar om ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”, har livet gått förbi och han har på grund därav de facto *gått över* till småbourgeoisin mot den proletära klasskampen, han hör hemma i ett arkiv för ”bolsjevikiska” förrevolutionära rariteter (de ”gamla bolsjevikernas” arkiv skulle man kunna kalla det).³⁸

I samma pamflett deklarerar Lenin, samtidigt som han försvarar sig gentemot önskan att införa socialismen ”omedelbart”, att sovjetmakten skulle kunna ta steg ”på marsch mot socialismen”. Till exempel:

Kontroll över bankerna, alla bankers sammansmältning till en enda, det är *ännu ingen* socialism, men det är ett *steg till* socialism.³⁹

I en artikel publicerad den 23 april, definierade Lenin med följande ord det som särskiljde bolsjevikerna från mensjevikerna: medan de senare är ”för socialismen, men det är för tidigt att tänka på den och att omedelbart vidta praktiska åtgärder för att förverkliga den”, menar de förra att ”arbetar- osv deputerades sovjeter måste genast vidta i praktiken möjliga åtgärder för att förverkliga socialismen”.⁴⁰

Vad innebär ”åtgärder som i praktiken är genomförbara”? För Lenin innebär det framför allt **de åtgärder som kan vinna stöd från majoriteten av befolkningen**. Det vill säga inte bara från arbetarna utan också från bondemassorna. Lenin, befriad från den teoretiska begränsning som påtvingats av det fördialektiska schemat – ”övergången till socialismen är objektivt ogenomförbar” – upptas nu de av verkliga, politiskt-sociala villkoren för att garantera ”stegen mot socialismen”. I hans tal till bolsjevikpartiets åttonde kongress (24-29 april) framställer han problemet på ett realistiskt och konkret sätt:

Vad vi bör tala om är emellertid konkreta mått och steg... Vi kan inte vara för att »införa» socialismen – detta skulle vara höjden av absurditet. Vi måste förkunnat socialismen. Majoriteten av befolkningen i Ryssland är bönder, småbönder, som inte kan ha en idé om socialismen. Men vilka invändningar kan de ha mot att en bank etableras i varje by så att de skall kunna förbättra sitt jordbruk. De kan ingenting säga mot detta. Vi måste framföra sådana praktiska åtgärder till bönderna i vår propaganda och få bönderna att inse att de är nödvändiga.⁴¹

”Införandet” av socialismen innebär, i detta sammanhang, det omedelbara påbudet om socialismen ”från ovan”, mot befolkningsmajoritetens vilja. Lenin förespråkar, tvärtemot, att man måste vinna stöd från bondemassorna för vissa konkreta åtgärder, av en objektivt socialistisk natur, som genomförs med stöd av sovjeternas makt (under arbetarnas ledning). Det är inte mycket som skiljer denna uppfattning som är förvånansvärt lik den som Trotskij

³⁷ E. H. Carr, op. cit. s 82

³⁸ Lenin, [Brev om taktiken](#). *Valda verk i 10 band*, bd 6. ”Täcks denna verklighet av kamrat Kamenevs gammalbolsjevikiska formel, som säger att ‘den borgerligt demokratiska revolutionen inte är avslutad’? Nej, formeln är föråldrad. Den duger ingenting till. Den är död. Ansträngningar att väcka den till liv blir förgäves.”

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Lenin, [De politiska partierna i Ryssland och proletariatets uppgifter](#). *Valda verk i 10 band*, bd 6.

⁴¹ Lenin, ”Rapport om det rådande läget” i [RSDAP\(b\):s 7:e allryska konferens \(aprilkonferensen\) 24-29 april](#). *Valda verk i 3 band*, bd 2, s 70.

försvarat sedan 1905: ”proletariatets diktatur stödd av bönderna”, som leder till den oavbrutna övergången från den demokratiska revolutionen till den socialistiska. Så det är inte för inte som Lenin betraktades som en ”trotskist” av ”gammalbolsjeviken” Kamenev i april 1917.⁴²

Slutsatser

Det råder inget tvivel om att Aprilteserna utgör ett teoretiskt och politiskt ”brott” med bolsjevismens förkrigstradition. Med detta sagt är det icke desto mindre sant att – i så motto att Lenin sedan 1905 hade förespråkat den revolutionära alliansen mellan proletariatet och bönderna (och den radikala fördjupningen av revolutionen utan eller till och med mot den liberala borgarklassen) – den ”nya bolsjevismen”, som föddes i april 1917, är den sanna arvtagaren och det äkta barnet till ”gammalbolsjevismen”.

Å andra sidan, om det inte går att förneka att *Anteckningsböckerna* utgör ett filosofiskt brott med den ”första leninismen”, måste det erkännas att metoderna i handling i de politiska skrifterna av Lenin före 1914 var mer ”dialektiska” än Plechanovs eller Kautskys.

Slutligen, och för att undvika allt missförstånd, förespråkar jag på intet sätt att Lenin ”härledde” *Aprilteserna* från Hegels *Logik*... *Aprilteserna* är resultatet av ett revolutionärt, realistiskt tänkande inför en ny situation: världskriget, den objektivt revolutionära situation det skapade i Europa, Februarirevolutionen, tsarismens hastiga nederlag, den omfattande framväxten av sovjeter. De är resultatet av det som utgör själva kärnan i den Leninistiska metoden: **en konkret analys av en konkret situation**. Den kritiska läsningen av Hegel hjälpte Lenin att frigöra sig själv från en abstrakt, färdigsmält och förtorkad teori som utgjorde **ett hinder för hans konkreta analys**: Andra Internationalens fördialektiska förmenta ortodoxi: Det är i denna mening och bara i denna mening som vi kan tala om den teoretiska färd som ledde Lenin från studiet av den *Stora Logiken* i biblioteket i Bern i september 1914 till det utmanande tal som ”skakade världen”, för första gången framfört på natten den 3 april 1917 på Finlandstationen i Petrograd.

Översättning: Lars Kaage

Översatt ur: *Critique* nr 6, våren 1976

⁴² Trotskij, [Den permanenta revolutionen](#), kapitel 3 och 4. Det får å andra sidan inte glömmas bort att det för Lenin lika väl som för Trotskij fanns en ”objektiv gräns” för socialismen i Ryssland, i den utsträckningen att ett *fullgånget socialistiskt samhälle – klassernas avskaffande* etc – inte kunde upprättas i ett isolerat och efterblivet land.